Solmaz, M. ve Deniz, L. (2021). Belçika'daki Türkçe ve Türk kültürü dersinin sorunları ve çözüm önerileri. *International Journal of Language Academy*, 9 (1), 240-262.

Volume 9/1 March 2021

p. 240/262

Article History:

Received

06/02/2021

Accepted

24/02/2021

Available online

20/03/2021

BELÇİKA'DAKİ TÜRKÇE VE TÜRK KÜLTÜRÜ DERSİNİN SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ¹

**The Problems and Solution Offers for Turkish and Turkish
Culture Course in Belgium**

Meral SOLMAZ²

Levent DENİZ³

Öz

1964 yılından itibaren geçici işçi olarak Belçika'da çalışmaya başlayan birinci kuşak Türklerin kalıcı işçi olmalarının sonrasında çocuklarının eğitim sorunu ortaya çıkmıştır ve bu sorun bugün dördüncü kuşağı bile etkileyen bir sorun olarak devam etmektedir. Türkçe ve Türk kültürü dersi (TTKD) Belçika Büyükelçiliği bünyesindeki Eğitim Müşavirliğine bağlı olarak verilmektedir. Bu ders OLC [d'Ouverture aux Langues et aux Cultures (Dillere ve Kültürlere Açılım)] anlaşması çerçevesinde verilmektedir. OLC anlaşması, Türkiye ve Brüksel-Valonya Federasyonu arasında imzalanan karşılıklı bir dil ve kültür anlaşmasıdır. Belçika'daki TTKD ile ilgili yaşanan sorunları ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerini belirlemek amacıyla Türkçe ve Türk kültürü dersi öğretmenlerinin görüşleri alınmıştır. Bu çalışmada nitel araştırmanın fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Açık uçlu sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla elde edilen 10 katılımcıya ait veriler içerik analiziyle çözümlenmiş ve kategorilere ayrılmıştır. TTKD ile ilgili yaşanan sorunlar şunlardır: ders saatinden kaynaklanan, ders programı ve materyallerinden kaynaklanan, sınıf ortamıyla ilgili yaşanan, velilerin TTKD'ye bakış açısından

¹ Bu çalışma Meral Solmaz'ın "Belçika'daki Türkçe ve Türk Kültürü Dersinin Bağlam ve Çokkültürlü Eğitimin Boyutlarına Göre Değerlendirilmesi" başlıklı yüksek lisans tezinin bir kısmına dayanmaktadır. Ayrıca 9-12 Ekim 2019 tarihlerinde Ankara'da düzenlenen VII. Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Kongresi'nde sözlü bildiri olarak yazarlar tarafından sunulmuştur.

² Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, merallsolmaz@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1770-535X>

³ Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, ldeniz@marmara.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5786-215X>

kaynaklanan, TTKD öğretmenlerinden kaynaklanan, birleştirilmiş sınıflarda öğretimden kaynaklanan, okuldan kaynaklanan, TTKD'nin formal bir değerlendirmesinin olmamasından kaynaklanan, öğrencilerin derse bakış açısından kaynaklanan, kültür derslerinde dini konuların olmasından kaynaklanan ve öğretmenlerin iş yükünden kaynaklanan sorunlardır. Öğretmenlerin sorunlara sunduğu öneriler şunlardır: yasal düzenlemelerden kaynaklı sorunlara öneriler, TTKD programı ve materyallerinden kaynaklı sorunlara öneriler, TTKD öğretmenlerden kaynaklı sorunlara öneriler, sınıf ortamıyla ilgili sorunlara öneriler, birleştirilmiş sınıflardan kaynaklı sorunlara öneriler, derneklere yönelik öneriler ve TTKD'nin toplumun tümüne entegre edilmesine yönelik önerilerdir.

Anahtar Kelimeler: Belçika, Türkçe, Türk kültürü, Türkçe ve Türk kültürü dersi

Abstract

As of 1964, educational problems of the children of the first Turkish generation starting to work in Belgium as a temporary employee had appeared following Turkish people's becoming permanent employees. This problem has continued to be a problem even today, affecting the fourth generation. Turkish and Turkish Culture Course (TTCC) is given under the office of Education Counselor within the Belgium Embassy of Turkey. This lecture has been issued within the frame of OLC (Openness to Languages and Cultures) agreement. OLC is a language and culture agreement signed mutually between the Turkish and Brussels-Valonya Federation. This study aims to find out views of teacher teaching lessons of Turkish and Turkish culture course in Belgium to determine problems of TTCC and solution offers of those problems. In this study, phenomenological model of qualitative research is used. Views of teachers are taken through semi-structured interviews forming open-ended questions. Data of 10 participants obtained from interviews are resolved with content analysis and assigned to categories. The problems related with TTCC are; problems arising from course hours, schedule and course materials, problems in relation with the classroom environment, problems arising from aspects of parents to TTCC and TTCC teachers, problems because of making education in combined classes, problems of school, problems stemming from that TTCC has not a formal assessment, problems arising from aspects of students to TTCC, problems because of the existence of religious topics in culture lectures and problems arising from the workload of teachers. The solutions offered by teachers are as follows: suggestions for problems arising from legal regulations, tips for difficulties stemming from TTCC program and materials, proposals for issues arising out of TTCC teachers, suggestions for problems of the classroom environment, recommendations for problems of combined classes, suggestions for associations and suggestions for integration of TTCC to the whole society.

Keywords: Belgium, Turkish, Turkish culture, Turkish and Turkish culture course

GİRİŞ

Belçika, 1940'lerden itibaren giderek artan işçi ihtiyacını gidermek için birçok ülkeden işçi talebinde bulunmuş ve bu ülkeler ile anlaşmalar imzalamıştır. Göçmen işçi anlaşmalarının ilki 1946 yılında İtalya ile yapılmıştır. İtalya ile imzalanan anlaşmayı ise sırasıyla 1956'da İspanya; 1957'de Yunanistan; 1964'te Fas ve Türkiye; 1969'da Tunus; 1970'te Cezayir ve Yugoslavya ile imzalanan anlaşmalar takip etmiştir. Belçika'da AB vatandaşı olmayan göçmenler arasında en fazla göçmen nüfusuna Faslılar sahiptir ve onların ardından Türkler gelmektedir (Wets, 2006, s. 93).

Öztürk'e (2001, s. 79) göre Belçika'daki Türk nüfusu genç nüfusun çoğunlukta olduğu bir nüfustur. 1964 yılından itibaren geçici işçi olarak Belçika'da çalışmaya başlayan birinci kuşak Türklerin kalıcı işçi olmalarının sonrasında çocuklarının eğitim sorunu ortaya çıkmıştır ve bu sorun bugün dördüncü kuşağı bile etkileyen bir sorun olarak devam etmektedir. Günümüze kadar farklı boyutlarda olsa da devam eden bu eğitim sorunu işçi gönderilen diğer Avrupa ülkelerinde de çözümü önem arz eden ortak bir sorundur (Cemiloğlu ve Şen, 2012).

Milli Eğitim Bakanlığı yurtdışındaki Türkiye kökenli vatandaşların çocuklarının anadili ve kültür eğitimine yönelik olarak çalışmalar yapmış, öğretim programları hazırlamıştır. Bu öğretim programlarından biri ise “Uzaktaki Yakınlarımız Projesi” bünyesinde Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının koordinatörlüğünde hazırlanan Türkçe ve Türk Kültürü Dersi (TTKD) programıdır. Anadili ve kültür dersleri için MEB tarafından farklı öğretim programları hazırlanmış olsa da 2009 yılı TTKD programına kadar bu derslerin kapsamlı olarak hazırlanmış öğretim materyalleri yoktu. Dersi veren öğretmenler kendi tecrübelerine göre bu dersin öğretimini gerçekleştirmekteydiler. MEB tarafından 2009 yılında uygulamaya konulan TTKD programına uygun olarak 2010-2011 öğretim yılından beri dağıtımı yapılan Türkçe ve Türk Kültürü Ders Öğretim Materyalleri (4 adet ders kitabı 4 adet çalışma kitabı, 1 adet öğretmen kitabı ve dinleme metinlerinin yer aldığı CD’ler) hazırlanmıştır (MEB, 2010; Yıldız, 2012).

TTKD, Türkçe, Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi, Atatürkçülük, Sosyal Bilgiler, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Türk Tarihi, Türkiye Coğrafyası dersleri ve Türk Kültürü’ne ait konuları kapsamaktadır. Öğretim Programı, birinci sınıftan başlayıp onuncu sınıfın sonuna kadardır (Demirbaş, 2014, s. 98).

TTKD Belçika Büyükelçiliği bünyesindeki Eğitim Müşavirliğine bağlı olarak verilmektedir. Bu ders 2016-2017 yılına kadar Belçika’nın her tarafında verilirken bu yıl itibarıyla Flaman Bölgesinde yasal bir anlaşmaya dayanmaması nedeniyle kaldırılmıştır. Bu ders 2017 yılı itibarıyla artık sadece Brüksel Başkent bölgesi ve Valon bölgesinde OLC [d’Ouverture aux Langues et aux Cultures (Dillere ve Kültürlere Açılım)] anlaşması çerçevesinde verilmektedir. OLC anlaşması, Türkiye ve Brüksel-Valonya Federasyonu arasında imzalanan karşılıklı bir dil ve kültür anlaşmasıdır. Bu anlaşma kapsamında iki tane ders verilir: Birincisi TTKD’dir ve okul saatleri dışında açılması öğrenci velileri tarafından talep edilen okullarda verilmektedir; ikincisi ise “Dillere ve Kültürlere Açılım Dersi”dir ve ders saatleri içerisinde öğretim döneminin başında yabancı ve Türk öğretmenlerin beraber yaptıkları planlama doğrultusunda okullarda Fransızca olarak verilmektedir (Dillere ve Kültürlere Ortaklık Şartı, 2012). Bunların dışında Brüksel Başkent ve Valon Bölgesi’nde çeşitli Türk derneklerinde TTKD öğretimi Brüksel Eğitim Müşavirliğinin görevlendirdiği TTKD öğretmenleri tarafından yapılmaktadır.

Günümüzde Belçika’da Brüksel Başkent Bölgesi ve Valon Bölgesi’nde OLC anlaşması kapsamında yasal bir zeminde verilen bir ders olan TTKD’nin misyonu değişmiştir. 1960’lardan itibaren çeşitli ülkelerle imzalanan OLC anlaşması kapsamında verilen dil ve kültür derslerinin temel amacı geçici olarak gelen işçilerin çocuklarına geri döndüklerinde zorlanmamaları için dillerini ve kültürlerini öğrenmeleri iken bugün bu durum söz konusu olmadığından bu derslerin amacı da değişmiştir. OLC kapsamındaki bu dil ve kültür derslerinin temel amacı tüm öğrencilere kültürlerarası yetkinlikleri kazandırmak ve entegrasyonu sağlamak olmuştur (Mandin, 2014).

TTKD’nin amaçlarına ulaşabilmesi için değerlendirme çalışmasının yapılması gerekmektedir. Belçika’daki TTKD ile ilgili yaşanan sorunları ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerini belirlemek ders ile ilgili yapılması gereken en temel değerlendirme çalışmalarından biridir.

YÖNTEM

Bu araştırmada nitel araştırmanın fenomenoloji deseni kullanılmıştır. TTKD ile ilgili yaşanan sorunları ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerini belirlemek amacıyla Türkçe ve Türk kültürü dersi (TTKD) öğretmenlerinin görüşleri açık uçlu sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla alınmıştır. Görüşmelerden elde edilen 10 katılımcıya ait veriler içerik analiziyle çözümlenmiş ve kategorilere ayrılmıştır.

2016-2017 öğretim yılında, Belçika Eğitim Müşavirliği'nin verdiği Valon bölgesinde çalışan toplamda 31 TTKD öğretmeninin olduğu öğretmen listesinde öğretmenlerin en yoğun çalıştığı 4 farklı bölgedeki öğretmenlere e-posta ve telefon yoluyla ulaşılmış ve çalışmaya katılmak isteyen 10 öğretmenle görüşmeler yapılmıştır. İlk başta görüşme yapılan öğretmenlerin seçiminde farklı bölgelerde çalışmaları, branşlarının, cinsiyetlerinin ve çalışma deneyimlerinin farklı olması gibi ölçütler etkili olmuştur. Görüşmeler devam ettikçe araştırma konusu hakkında zengin deneyimlere sahip olduğu söylenen ölçüt örnekleme ile seçilen öğretmenlerin belirlediği diğer öğretmenlerle de görüşülmüştür. Görüşmelere katılan TTKD öğretmenlerinin seçimi yapılırken araştırmacı görüşmelerden zengin veri elde etmek için cinsiyet, yaş, branş, çalışma deneyimi, Fransızca yeterliliği gibi farklılıkları olan öğretmenlerin seçimine dikkat etmiştir. TTKD öğretmenleri Ö1, Ö2, Ö3... şeklinde kodlanmıştır. Kodu oluşturan Ö harfi öğretmen kelimesinin kısaltmasıdır.

Görüşmelerden elde edilen verilerin analizine başlayabilmek için öncelikle tüm ses kayıtları Word dosyası şeklinde yazıya geçirilmiştir. Yazıya geçirilen tüm görüşmeler üzerinde hiçbir değişiklik yapılmamıştır. Görüşmecilerin yapmış olduğu anlatım bozuklukları aynen korunmuştur. Transkripsiyon çalışmasının sonrasında bütün veriler araştırmacı tarafından kodlanmıştır. İçerik analizinin amacı araştırma verilerini açıklayabilecek kavramları ve ilişkileri bulmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 242). Verilerin içerik analizi dört adıma göre yapılmıştır: "(1) verilerin kodlanması, (2) temaların bulunması, (3) kodların ve temaların düzenlenmesi, (4) bulguların tanımlanması ve yorumlanması" (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 243).

BULGULAR

Bu bölümde Belçika'daki TTKD öğretmenlerinin TTKD ile ilgili belirledikleri sorunlar ve bu sorunlara yönelik ortaya koydukları çözüm önerilerine yer verilmiştir.

TTKD ile İlgili Yaşanan Sorunlar

Öğretmenler TTKD ile ilgili yaşanan ve TTKD'nin amaçlarına ulaşması önündeki sorunları belirtmişlerdir. TTKD ile ilgili yaşanan sorunlar şunlardır: ders saatinden kaynaklanan sorunlar, ders programı ve materyallerinden kaynaklanan sorunlar, sınıf ortamıyla ilgili yaşanan sorunlar, velilerin TTKD'ye bakış açısından kaynaklanan sorunlar, TTKD öğretmenlerinden kaynaklanan sorunlar, birleştirilmiş sınıflarda öğretimden kaynaklanan sorunlar, okuldan kaynaklanan sorunlar, TTKD'nin formal bir değerlendirmesinin olmamasından kaynaklanan sorunlar, öğrencilerin derse bakış açısından kaynaklanan sorunlar, kültür derslerinde dini konuların olmasından kaynaklanan sorunlar ve öğretmenlerin iş yükünden kaynaklanan sorunlardır.

Ders saatinden kaynaklanan sorunlar: Öğretmenler haftada iki saat ders yapmanın yetersiz olduğunu düşünmekle birlikte okul saati dışında yapılan TTKD'nin verimli geçmediğini belirtmişlerdir. TTKD'ye aç ve yorgun gelen öğrenciler, okul saati dışında

yapılan bu derse motive olamamakta ve daha çok teneffüse çıkıp oyun oynamak istemektedirler. Bu konuda Ö7'nin görüşleri şöyledir:

“Türkçeyi öğretmek istiyorsan bunun için daha fazla ders saati ve çaba gerekli. Ders saati de üç buçukta çıkan öğrencilerin karınları aç oluyor ve yemek yemeleri için onlara biraz zaman veriyoruz. Çocuklar bir de teneffüse çıkmak istiyorlar ders arasında. Zaten beş buçuğa kadar da tutamıyoruz. Derse hiç konsantre değiller okuldan sonra.” (Ö7)

Yine ders dışında farklı aktivitelere katılmak isteyen öğrenciler derse devam etmek istememekte ve aileleri de bu durumda öğrencileri derse göndermemektedirler. Ö6, bu durumu şöyle açıklamıştır:

“...Çünkü çoğu çocuk okuldan sonra da hayatını planladığı için, aktiviteleri var ve istemiyorlar. Aktivitelerine denk gelmezse veliler çocuklarının Türkçe dersine katılmalarını istiyorlar. (Ö6)

Dersten öğrencileri okul saatleri dışında almak velilere uymayabilmektedir. Ö3, bu duruma bir velisini örnek göstermiştir:

“... Aile istemiyor. Ders saatlerinin işte normal eğitim saatlerinden sonra olması. Üç buçukta kadıncağz geliyor hem anasınıfında çocuğu var hem de ilkokulun ikinci sınıfında. İşte üç buçukta geliyor bir anasınıfındaki çocuğu getirecek bir de beş buçukta gelecek kendi çocuğunu götürecektir. Aileye ekstra bir külfet gibi de görünebiliyor.” (Ö3)

Öğretmenlerin de okul saatleri dışında derse girmeleri kendi çocuklarıyla ilgilenmemelerine ve çocuklarını gardöriye (velilerin öğrencileri okuldan önce ve okuldan sonra bırakabildikleri, öğrencilerin çeşitli eğitsel ve eğlenceli aktiviteler yapabildikleri, okulun içinde yer alan ücretli bölüm) bırakmalarına sebep olmaktadır. Ö3, bu konuda yaşadığı zorlukları şöyle anlatmıştır:

“...Üç buçukta herkes evine dönüyor. Evine dönmeyen anne ve babası çalışanlar gardörde oynuyor mesela. Çocuklar orada oyun oynarken arkadaşları o gelip seninle ders yapmak ister mi? Ben kendimden örnek vereyim. Millet gidip üç buçukta kendi çocuğunu alıp sıcak yemeğini yedirirken ben yemeğimi hazırlıyorum. Çocuklarımı gidip gardöriye bırakıyorum. Beş buçuğa altıya zor yetişiyorum. Çocuklarımı gardörden, okuldan almak için falan. Yani o büyük bir dezavantaj. Çocukların çoğunun belki de gelmeme sebebi ders saatlerinden kaynaklanıyor.” (Ö3)

TTKD programı ve materyallerinden kaynaklanan sorunlar: Öğretmenler TTKD programı ve kitaplarının Belçika'daki öğrencilerin düzeyine ve ihtiyaçlarına uygun olmadığını düşünmektedirler. Bu konuda Ö10'un görüşleri şöyledir:

“Materyal konusuna geldiğimizde de bu materyaller Türkiye'den hazırlanmış ve buradaki öğrenci seviyesine, ihtiyaçlarına uygun olmayan materyaller. Yani burada ilk üç yılın sadece Türkçe öğretimine ayrılması gerekiyor. Sonraki sınıf düzeylerinde kültür kısmına geçmeli. Yani buradaki öğrenci özellikleri ile Türkiye'dekiler bir değil. Buradaki dördüncü ve beşinci sınıf öğrencisi bizdeki ikinci sınıf öğrencisi düzeyinde.” (Ö10)

Belçika'daki öğrenci düzeyinin çok üst seviyesinde olan ders program ve kitapları eğlenceli, öğrenciyi aktif olarak derse katan etkinliklerden yoksun olduğu için öğretmenler tarafından tercih edilmemektedir. Ö5, bu sorunu şöyle açıklamıştır:

"...Materyal konusunda sıkıntı yaşıyoruz bazen bazı arkadaşlarımız bu hafta ben ne yapacağım diye sorabiliyor çünkü çocuklar düz metin okuyup kitaptaki gibi dersi işlemek istemiyor. Farklı ve eğlenceli şeyler yapmak istiyorlar. Benim çantamda mutlaka bir boyama, bulmaca aktiviteleri oluyor yani. Yine derste sıkıldıkları zaman şarkı öğretiyorum. O yüzden kendimiz bir takım şeyler yapmak zorunda kalıyoruz." (Ö5)

TTKD kitaplarının öğretim yılının başında öğretmenlere ulaştırılmaması da ders kitaplarından yararlanmanın önündeki bir başka sorundur. Ö7, bu sorunu şöyle anlatmıştır:

"... Kitaplar da zaten elimize Kasım'da Aralık'ta ancak ulaşabiliyor. Zaten işlemiyoruz da işlesek bile geç ulaşıyor. Yani geçen sene Aralık ayını bulmuştu kitapların elimize ulaşması." (Ö7)

Sınıf ortamıyla ilgili yaşanan sorunlar: Öğretmenlere TTKD için verilen derslikler okuldan okula, bölgeden bölgeye değişkenlik göstermektedir. Öğretmenler kimi zaman normal sınıflarda ders verebilirken kimi zaman da farklı sebeplerden ötürü yemekhane, atölye, öğretmenler odası gibi yerleri derslik olarak kullanmaktadırlar. Ö2, TTKD'nin okul saati dışında verilmesi ve o saatlerde dersliklerin temizliğinin yapılmasından ötürü farklı yerleri sınıf olarak kullanmalarını şöyle açıklamıştır:

"...okul bittikten sonra temizliğe başlıyorlar. Bizim orada herhangi bir sınıfı işgal etmemiz onların işini geciktiriyor. Çünkü birtakım okullar akşam beşten altıdan sonra temizlikçiler de çıktıktan sonra alarm sistemiyle korunuyor...Dolayısıyla onların işleri aksamasın diye zaman zaman bazı okullarda bize sınıf değil ama sınıf türü kullanılabilen işte yemekhaneler ya da bir toplantı odası ya da işte küçük derslikler daha çok seçmeli derslerin yapıldığı sınıfları veriyorlar. Buradaki sıkıntı nedir? Yani zaman zaman oturmak falan bizim için önemli değil ama düşünün yani aydınlık bir sınıfta ders yapıp sıcak bir sınıfta ders yapıp öğrencinin dikkatini çekmek başka bir de merdiven altı, karanlık bir odada bir yerde ders yapmak başka." (Ö2)

Farklı yerlerde ders vermeyi Ö2 gibi bazı öğretmenler dezavantaj olarak görürken bazı öğretmenler bunu dezavantaj olarak görmemektedir. Bu konuda Ö8'in görüşleri şöyledir:

"Yani sınıf olarak da bir sıkıntımız yok. Bir yer veriyorlar bize. Sadece bir okulumuzda bize konteynır verdiler. Öyle deyince kulağa kötü geliyor ama içinde her şey var. Ondan önce bir derneğe bağlı bir binada oda tutmuşlardı orada yapıyordum o dersleri. Bana konteynır dediklerinde ürktüm önce ama okulun bahçesinde ve içi gayet sınıf. Güzel tarafı da bana ait olduğu için içine istediğim her şeyi yapabileceğim." (Ö8)

Öğretmenler sınıf ortamı dışında ders yaptıkları dersliklerde öğrencilerin derse dikkatini çekmenin güç olduğunu ve sınıf yönetimiyle ilgili problemler yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu konuda Ö5'in görüşleri şöyledir:

"Sınıfların durumu da okullara göre değişiyor. Bazı okullarda normal sınıf kullanıyoruz bazı okullarda ise durum değişebiliyor. Mesela bir okulumda benim yemekhanede ders yapıyoruz. Yine de tahta var ve o çok çok büyük bir problem değil benim açımdan. İşte o yemekhane gibi olan sınıf çok büyük olduğu için öğrencileri kontrol etmek konusunda biraz zorluk yaşıyorum." (Ö5)

Öğretmenler, ortak kullandıkları sınıfların Belçikalı öğretmenlerinin şikâyetleri sonucunda da dersi farklı yerlerde vermeye mecbur kalmaktadırlar. Bu sorunu Ö10, şöyle açıklamaktadır:

“...Çünkü burada her öğretmenin bir sınıfı var ve tüm materyalleri orada duruyor. Bizim çocuklar da oradaki eşyaları kurcaladıkları zaman bu problem olabiliyor. Haliyle öğretmenler sınıflarını vermek istemiyorlar...Yani sınıfını paylaşan öğretmenler olduğunda aynı sınıfları kullanıyoruz ama sınıf olmadığında da başka yerlerde ders işlemek zorunda kalıyoruz.” (Ö10)

Velilerin TTKD'ye bakış açısından kaynaklanan sorunlar: Öğretmenler, velilerin TTKD'ye karşı ilgisiz olduğunu düşünmektedirler. Kimi zaman evde Türkçe konuştukları için ya da çocuklarının TV'den Türkçe öğrendiklerini düşündükleri için TTKD'yi gereksiz görmektedirler. Türkçe öğrenmenin çocuklarının Fransızca konuşma becerilerini olumsuz etkilediğini düşünen veliler de vardır. Bu sorunu Ö3, şöyle açıklamaktadır:

“Mesela bir sosyal etkinliğe o saatte çocuğun mesela havuzu varsa çok daha isteyerek götürüyor ama Türkçe dersine bırakmayı maalesef bazı velilere zor geliyor. Mesela bazı veliler 'işte hocam, zaten televizyondan çocuklar Türkçe öğreniyor' diyebiliyor rahat rahat. Birçok kişi işte anne baba 'Türkçe konuşuyor çocuklarımız evde öğreniyor'. Buna orantılı olarak 'Fransızcaları zayıflıyor. Türkçe dersi Fransızcalarını kötüleştiriyor' diye göndermek istemeyen veliler var.” (Ö3)

Ayrıca ders saatleri dışında çocuklarını bırakabilecekleri bir yer olarak TTKD'yi görmeleri de TTKD'nin amaçlarıyla uyuşmamaktadır. Ö8'in bu konudaki görüşleri şöyledir:

“İşte o saatte okulda gördöri diye bir bölüm var. Annesi babası çalışan çocukların okuldan sonra kaldığı bir yer burası. Bazen bizim ders de gardöri muamelesi görüyor. Anne baba gelemeyecek o gün okul çıkışına. Anne babanın iki seçeneği var. Çocuk ya Türkçe dersine kalacak ya da gördöriye kalacak. Dersin ciddiyeti zaten kalmıyor.” (Ö8)

Veliler tarafından dersle ilgili kalem, defter, kitap gibi materyallerini derse getirmeyen öğrencilerin bu ihtiyaçlarını karşılamak da yine öğretmenlere bırakılmıştır. Ö9, bu konuda yaşadığı zorlukları şöyle aktarmıştır:

“Dersin materyalleri olmadığı gibi malzemeleri de yok. Kalemi bile burada okulda veriyorlar. Sınıfını kullandığım öğretmen istemiyor boyalarını kullanmamı... Yani kalem getirme gibi bir alışkanlığı yok çocuğun. Her malzemeyi yanımızda taşıyoruz. Bir dolabımız yok. Veli de buna alışık değil. Veliden bir şey talep ettiğiniz zaman niye benden istiyor diye şüpheyle bakıyorlar size. Materyal eksikimiz çok fazla. Türkiye'deki köy okulu bile bizden daha iyidir.” (Ö9)

Öğretmenlerden kaynaklanan sorunlar: Öğretmenler, TTKD için seçilen öğretmenlerin iletişime açık olmasını ve TTKD'yi öğrencilere sevdirecek kişiler olması gerektiğini düşünmektedirler. İletişimi güçlü olmayan, öğrencileri dersten soğutan, toplumla sorunlar yaşayan öğretmenler TTKD'ye yarardan çok zarar getirmişlerdir. Bu konuda Ö4 ve Ö1'in görüşleri şöyledir:

“Bir kere TTKD öğretmeni olarak Türkiye'den buraya gelecek öğretmenlerin seçiminde daha dikkatli olunmalı ki öğretmen buraya geldiğinde ne topluma sorun yaşatsın ne kendi sorun yaşasın ne de öğrenciyi iğrendirsin. Çünkü öğrenci Türkçe dersinden iğrendi mi zaten bitti yani o çocuk asimile olacaktır...” (Ö4)

"Okul yönetimlerinin de genel şeyi şudur: bana sorun çıkarmayacak kişiyi gönderin. Bir öğretmenden beklenen genel olarak iletişime açık olması, o dili konuşuyor olması, işbirliğine açık olması ama bazı öğretmen arkadaşlarım bu konuda baya yüzümüzü yere eymişlikleri vardır. Ondan sonra nasıldır: adam gider dersine müdürün odasına uğramayı bırakın da müdür selam verdiğinde böyle kafasını çevirip gidenleri de biliriz... Dünyada... Her şeyin başı iletişime açık olmak. İletişime açık olduğunuz zaman, ...pozitif bir yaklaşımda bulunduğunuz zaman hiçbir zaman o geri tepmez. Karşı taraf ön yargılı olabilir ama onu yıkmak da yine bizim elimizde." (Ö1)

Öğretmenlerin okul yönetimiyle olsun diğer öğretmenlerle olsun iletişime açık olması ve iletişim kurabilecek kadar Fransızca bilmesi TTKD'nin başarısı için önemli görülmektedir. Bu konuda Ö6'nın görüşlerini şöyle açıklamıştır:

"Çok okulda da duyduğuma göre bazı öğretmenler çok sorun yaşıyorlar çünkü Fransızcaları yeterli değil. Yani mesela şimdi çalıştığım okul bir proje okulu ve okul öncesi çağındaki çocuklara ben ders veriyorum. Okulun talep etmesi üzerine müşavirlik beni görevlendirdi. ...Anasınıfı çocuklarıyla zaten Türkçe konuşuyoruz ama okuldaki öğretmenlerle yine Fransızca konuşmak zorunda kalıyorsunuz. Bunun için çok iyi Fransızca bilmeniz gerekiyor ki onlara da derdinizi anlatabilesiniz. Çocukla ilgili sorunu da anlatabileyim ve çözüm bulabilelim." (Ö6)

Yine öğretmenlerin tüm siyasi düşüncelere eşit mesafede durması derneklerde ve okullarda eğitimin verilmesi için önemlidir. Bu durumun önemini Ö4, şöyle belirtmiştir:

"... Bir öğretmen istemese de her zaman konuşmaya anlatmaya, sürekli insanlara gülümsemeye ve her siyasi görüşten insanla iletişim kurmaya hazır olmalıdır. Bu olmadığı takdirde dernekler ve okullar bize kapılarını kapatıyorlar. Bu sorun eğitimi engelleyicidir." (Ö4)

Öğretmenlerin ilk Belçika'ya geldiklerinde yeni bir ülkeye uyum sağlayacak kadar bir oryantasyon süresine sahip olmamasından dolayı halledemedikleri kişisel ve ailevi sorunlarından ötürü sıkıntı yaşamaktadırlar. Bu konuda Ö3'ün görüşleri şöyledir:

"... Öğretmenlerden kaynaklı sorunlar da var tabii ki. Yani bizim ikinci gelişimiz biz çok sıkıntı yaşamadık ama ilk defa gelen öğretmen arkadaşlar mesela Ağustos ayında buraya geliyorlar, Eylülün birinde okula gitmek zorunda, okul açmak zorunda. Onların ailevi problemleri, gelirken yalnız gelenler sonra işte çocuklarını getirenler, kendi öğrencilerinin sorunları o konuda sıkıntı yaşıyor." (Ö3)

Birleştirilmiş sınıflarda öğretimden kaynaklanan sorunlar: Birleştirilmiş sınıflarda hemen her sınıf düzeyinden öğrenciye sahip olan TTKD öğretmenleri bu sınıflarda TTKD'yi verimli işleyemediklerini ve öğrencilerin dersten sıkıldıklarını belirtmişlerdir. Bu konuda Ö5'in görüşleri şöyledir:

"Öğrenci sayısının az olduğu sınıflarda sınıfları birleştirmek durumunda kalıyoruz. Bu en büyük sorunlardan biri bence. Mesela bazı okullarda yeterli öğrenci olduğu için bir sınıf sadece üçüncü sınıflardan oluşabiliyor. İşte bir sınıfta 12-13 tane üçüncü sınıf öğrencisi olmuş oluyor. O zaman tüm çocuklar aynı seviyede olduğu için vereceğimiz verebiliyoruz ve çok rahat ders işliyoruz. Bazı okullarda ise toplamda 10 öğrenci var dolayısıyla da tek bir sınıf yapmak zorunda kalıyoruz. Her sınıf seviyesinden öğrenciler tek bir sınıfta olduğu için de çok sıkıntı oluyor. Büyüklere bir şey anlatırken küçükleri oyalamak gerekiyor işte

küçüklere bir şey anlatırken büyükleri oyalamak gerekiyor. Öyle olunca da öğrenciler sıkılıyor. Bir ders de zaten iki saat. Bunu tüm arkadaşlarım da zor buluyorlar ve konuştuğumuzda onlar da zorlandıklarını anlatıyorlar.” (Ö5)

Birleştirilmiş sınıflar oluşturulurken en azından öğrencilerin okuma yazmayı iyi bilenlerle iyi bilmeyenler şeklinde ayrılması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu konuda Ö7'nin görüşleri şöyledir:

“Okuma yazma bilmeyenlerle iyi bilenlerin en azından daha rahat ayrılabilirdi sınıflar gerekli.” (Ö7)

Okuldan ve Belçikalı öğretmenlerden kaynaklanan sorunlar: Öğretmenler tüm okullarda olmasa da zaman zaman bazı okullarda sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Bazı okullar öğretmenlere TTKD için düzgün bir sınıf vermemekte, fotokopi çekirtmemekte, ders ile ilgili taleplerine kulak tıkamaktadırlar. Bu konuda Ö6'nın görüşleri şöyledir:

“Özellikle OLC anlaşmasıyla bu dersi biz okullarda veriyoruz ve o okulun müdürü de bunun bilincindeyse gerçekten çok güzel dönütler alıyoruz ama bir iki okulda ben farklı durumlara da rastladım. Müdür dersi istemediği için önüne her türlü zorluk çıkarıyor. Mesela materyal vermiyor, doğru düzgün sınıf vermiyor ya da sınıfla ilgili bir şikâyetle bulunduğumda yapamam, edemem diyor. Öğretmenler sınıflarını vermiyorlar, bizi okulun başka köşelerine atıyorlar.” (Ö6)

Yine okuldaki bazı yabancı öğretmenlerin tutum ve davranışları öğretmenlere okulda istenmediklerini sezdirmektedir. Ö2, bu durumu şöyle açıklamıştır:

“Yani meslektaşımız olan yabancı öğretmenlerle çok karşılaşmıyoruz. Onlar çıkarken biz gelmiş oluyoruz. Sadece bir merhaba bir nasılsınız falan. Kısa konuşmalar şeklinde bitiyor... zaman zaman rasızm dediğimiz ırkçılığa dayalı meslektaşlarımızla da karşılaştığımız oluyor. Yani adam selam bile vermek istemiyor. Çok açık ve net sizi Avrupa'da istemiyorlar yani bunu zaman zaman hissediyorsunuz.” (Ö2)

TTKD'nin formal bir değerlendirmesinin olmamasından kaynaklanan sorunlar: Öğretmenlere göre, TTKD'nin formal bir değerlendirmesinin olmaması öğrencilerin derse devam etmesinin ve TTKD'yi ciddiye almasının önünde bir engeldir. Öğrenciler TTKD'yi diğer dersleri gibi görmemekte ve TTKD öğretmenlerine de yabancı öğretmenlerine gösterdikleri saygıyı göstermemektedirler. Bu konuda Ö5'in görüşleri şöyledir:

“Yani ders notu olmadığı için çocuklar sizi öğretmen gibi görmüyorlar. Şimdi zamanla birbirimize alıştık çocuklarla ama ilk yılda onu ben yaşadım... Öğrenci sizi bakıcı gibi görüyor. Onlara anlatıyordum hep diğer öğretmenleriniz nasılsa ben de öyleyim diye... Çünkü kendi öğretmenlerine çok çok saygı duyuyorlar. Korkuyorlar, çekiniyorlar. Bizi hiç umursamıyorlar bile.” (Ö5)

Öğrencilerin TTKD'ye bakış açısından kaynaklanan sorunlar: Öğretmenlere göre öğrenciler TTKD'yi diğer okul dersleri gibi bir ders olarak görmemektedirler. Okul saatleri dışında kimi zamanlar derse isteksiz gelen öğrenciler kimi zamanlar da sınıf ve okul kurallarına uymayarak derste sınıf yönetimiyle ilgili sorunlarla öğretmenleri karşı karşıya bırakmaktadırlar. Bu konuda Ö9'un görüşleri şöyledir:

“... Aslında sabahleyin o sınıfta okuyan öğrenci bile öğleden sonra Türkçe dersine geldiğinde bambaşka bir çocuk olabiliyor. Sanki zincirleri koparılmış birine dönüşüyor.”

Aynı kurallar aynı okul fakat sizde bambaşka bir şey oluyor. Bence bunda temel neden derste anadillerini konuşmaları çünkü Flaman bölgesinde Flamanca, burada Fransızca onlar için kural dili. Benim dersime girmeden önce ben dersteki yabancı öğretmenin komut sesini bile duymuyorum. O kadar hafif bir sesle konuşuyor yani. Çocuk merdivenin başında ve öğretmen 'in' dediğinde iniyor, dur dediğinde duruyor çocuk. Aynı çocuğu aşağıdan alıp yukarıya derse çıkaracağım. Çocuk koşarak çıkıyor derliğe. Çıldırılmış gibi yani bambaşka bir çocuk oluyor benim dersimde. Bu kuralızsızlık idareye yansıyor. Siz çok disiplinsizsiniz diyorlar ama bizle ilgisi yok... Bunun tamamen anadiliyle ilgisi olduğunu düşünüyorum. Çocuk beni ailesinden biri gibi görüyor. Öğretmen gibi görmüyor çünkü onların içerisinde değiliz. O dili konuşmuyoruz, o kural dilini konuşmuyoruz. Biraz onunla da ilgisi olduğunu düşünüyorum." (Ö9)

Kültür derslerinde dinî konuların olmasından kaynaklanan sorunlar: Öğrencilerin zaten camilerde gerekli dini bilgileri aldıklarını düşünen bazı öğretmenler TTKD'nin kültür kısmında dinî konuların ayrıntılı bir şekilde yer almasını doğru bulmamaktadırlar. Bu konuda Ö6'nın görüşleri şu şekildedir:

"Dersin bir de kültür kısmı var. O kültür kısmında dinî konular da var ama ben onlara pek girmiyorum çünkü zaten tüm çocuklar camiye gidip orada öğreniyorlar. Yönetimler[Okul yönetimi] de zaten bu konuya biraz karşılar. Kitaplarda olmasına da ben karşıyım çünkü zaten çocuklar camiye gidiyorlar. Çocuklar zaten biliyorlar çoğu şeyi. Bizim anlatmamıza gerek yok. Dinî konuları ben sadece bayramları anlatırken işte resmî bayramları, dinî bayramları anlatırken üzerinde durup açıklıyorum."

Öğretmenlerin iş yükünden kaynaklanan sorunlar: Öğretmenler hem okullarda hem de derneklere ders verdikleri için haftanın yedi günü çalışmaktadır. Kendilerine vakit ayıramayan ve yeterince dinlenemeyen öğretmenlerin derste performansları düşmekte ve TTKD öğrenciler tarafından sıkıcı bir ders olarak anılmaktadır. Bu konuda Ö4'ün görüşleri şu şekildedir:

"... Yedi gün çalışıyorum. Ben çalışırım hiç sorun değil ama bu bir eksiklik neden? Hasta olmaya hakkımız yok. Burada beş gün okula gittikten sonra hafta sonları derneklerin ihtiyaçlarına da cevap vermek zorundayız...Ders saatleri böyle olunca da öğretmenler güçten düşüyor ve performansları azalıyor. Öğretmenlikten de uzaklaşıyorlar performans düşüncesi. Performans düşüncesi çocukların da ilgisi azalacağı için Türkçe dersinin adı farklı anılıyor. Ne gibi? 'Sıkıcı, işte atraksiyon yok, hiçbir şey yapmıyoruz, öğrenemiyoruz anlamadım zaten, Türkçem yetersiz.' Şimdi Türkçeyi böyle karşı tarafa lanse ettiğinde o zaman zaten senin buraya gelmenin amacını bırak gelmesen daha iyiydi. Şimdi tatil olayı burada sorun. Başka ülkelerde değil ama mesela Fransa'da değil belki Almanya'da uzun çalışma saatleri var ama hafta sonları güzel onların. Biz burada yedi gün çalışıyoruz. Şahsım adına çok şikâyetçi değilim ama sistem bu olmamalı."

TTKD ile İlgili Yaşanan Sorunlara Yönelik Çözüm Önerileri

Öğretmenler TTKD ile ilgili yaşanan bazı sorunlara çözüm önerileri getirmişlerdir. Öğretmenlerin sorunlara sunduğu öneriler şunlardır: yasal düzenlemelerden kaynaklı sorunlara öneriler, TTKD programı ve materyallerinden kaynaklı sorunlara öneriler, TTKD öğretmenlerden kaynaklı sorunlara öneriler, sınıf ortamıyla ilgili sorunlara öneriler, birleştirilmiş sınıflardan kaynaklı sorunlara öneriler, derneklere yönelik öneriler ve TTKD'nin toplumun tümüne entegre edilmesine yönelik önerilerdir.

Yasal düzenlemelerden kaynaklı sorunlara öneriler: Öğretmenler özellikle TTKD'nin okul saati içine alınması ve değerlendirme notu olan bir ders statüsüne kavuşturulmasını istemektedirler. Böylece öğrencilerin derse de öğretmenlere de bakış açısı değişecek TTKD'ye diğer okul derslerine gösterdikleri önemi vereceklerdir. Okul saati dışında öğrenciler derse yorgun gelmeyeceklerdir. Ö5'in bu konudaki görüşleri şöyledir:

"Bu yıl alıştığım için artık o kadar düşünmüyorum ama ilk yıl çok zorlandım. Türkiye'de ben fen lisesinde çalıştım. Ondan sonra ben hep Anadolu liselerinde çalıştım. Hep böyle sözü dinlenen, saygı duyulan bir öğretmenim. Burada ben kendimi hiç öğretmen gibi hissetmedim zaten. Çocukların umurunda değiliz. Kendi öğretmenleri ise bir şey söylediğinde hemen yapıyorlar... İkinci bir yabancı dil dersi olarak notu olan ders arasında bir ders olsa biz de diğer öğretmenlerle bir arada olsak yani buradaki okulun yabancı öğretmenleriyle beraber ve öyle derse girsek, çocuklar bizi öğretmen olarak görse, dersi de ders olarak görse belki daha çok ciddiye alacaklar." (Ö5)

Farklı çözüm önerilerinde bulunan öğretmenler de olmuştur. Öğrencilere ve yetişkinlere Türkçe öğretimi yapmak için Belçika'daki kurumların kuracağı bir "Türk Okulu" gelen öneriler arasındadır. Ö7'nin bu konudaki görüşleri şöyledir:

"Almanya'da Türkçe dersleri okul saatinin içine entegre edilmiş. Burada biz dersi ders saatleri dışında veriyoruz. Çocuklar bizi öğretmen olarak görmüyorlar çünkü not vermiyoruz, derse devam zorunluluğu yok ve öğrenci derse istediği zaman gelip istediği zaman gelmeyebileceğini biliyor... Sınıf yönetimi anlamında sıkıntılar yaşanıyor. Yani çocuklar sadece haftada iki saat görüyorlar bu dersi ve onu da saat üç buçukta dersten sonra yorgun görüyorlar... Yani belki biraz ütöpik kaçabilir ama burada dernekler, diyanet, camiler çok kuvvetli. Burada bir araya gelip bir okul açabilirler bu kurumlar. Yasal prosedürü bilmiyorum bu mümkün mü ama bir 'Türk Okulu' açılabilir... Bu okul öyle aklımıza gelen klasik bir okul değil. Sadece Türkçe öğrenmek için açılmış bir okul. Hem okul çağındaki hem de yetişkinlere yönelik böyle bir okul açılabilir." (Ö7)

Bir başka öneri MEB bünyesinde bir yurtdışı teşkilatının kurulmasıdır. Belçika'da eğitimle ilgili tüm konularda her bölgede söz sahibi olan kurum Diyanet İşleri Başkanlığıdır. Eğitimle ilgili çalışmaları kurulacak bir yurtdışı eğitim teşkilatının üstlenmesi gerekliliği bu önerinin gerekçesidir. Bu konuda Ö8'in görüşleri şöyledir:

"...belki biraz marjinal gelecek ama bence bizim bir yurtdışı eğitim teşkilatımız olmalı... Mesela şu an Diyanet var. Belçika'nın en ücra köylerine kadar ulaşıyor. ...benim şu an bir işim olsa hemen bir diyanet derneği bulup halledebilirim. Türklere mesela ulaşmak istesem. Tabii Belçikalılar bunu diyanet derneği olarak bilmiyor. Mons işçi derneği gibi isimler altında bu dernekler. Ama bu derneklerin gönül bağı bizim Brüksel'deki din müşavirliğine bağlı. ...Bey [Ö8'in ilk göreve başladığında görevdeki eğitim müşavirinin adı], beni diyanet müşavirliğine teslim etti. Alın size eti sizin kemiği benim diye." (Ö8)

Bir başka yasal düzenlemelerle ilgili olan öneri de öğretmenlerin görev süresinin kendileri de istiyorsa uzatılmasıdır. Belçika'ya tam alışan ve Fransızca konuşmaya başlayan öğretmenlerin görev süresinin sona ermesinden dolayı Türkiye'ye gönderilmesi eğitsel bir kayıp olarak görülmektedir. Bu konuda Ö8'in görüşleri şöyledir:

"...tercihe bağlı olarak burada görev alan buraya faydası çok insanların kendileri de istiyorsa kalabilmesi gerekir. Tabii buradaki değerlendirmenin de objektif bir şekilde yapılabilmesi gerekir... ben burada üçüncü yılımda içindeyim ve Valon bölgesine geleli 1 yıl oldu. Tam ısınıyorum, Fransızca'yı öğreniyorum. Her şey düzene giriyor. 2019'da hadi

ben gidiyorum diyeceğim. Başka birine devredeceğim. Yeni gelen kişinin alışması zaten iki yılını alacak. Bir de zaten Fransızca da konuşamayacak.” (Ö8)

TTKD programı ve materyallerinden kaynaklı sorunlara öneriler: Öğretmenler mevcut program ve TTKD kitaplarından yararlanamadıkları için yeni bir program ve ders kitabı hazırlama çalışmasının yapılması gerektiğini düşünmektedir. TTKD programı ve ders kitabı hazırlama komisyonunda Belçika’da görev yapmış ya da daha önce yurtdışında çalışmış deneyimli, uygulamadaki ihtiyaçları, eksiklikleri bilen öğretmenlerin bulunması gerektiğini belirtmişlerdir. Öğretmenler merkezden seçilen kişilerle yapılacak bir program yenileme çalışmasının yararlı olmayacağını düşünmektedirler. Ö2 ve Ö8’in bu konudaki görüşleri şöyledir:

“Bu iş için çok ciddi bir komisyon oluşturulmalı. Bu işte benim gibi ikinci kez yurtdışında çalışmış öğretmenlerden olabilir veya uzun süreli yurtdışında görev almış eğitim müşavirliklerinde eğitim ataşeliklerinde görevli bu işin içinde bulunan buradaki hataları ve başarıları görüp ikisini birden tartabilen o insanlar seçilmeli mutfağından gelen kişilerle yemekler hazırlanmalı...” (Ö2)

“Öncelikle bu dersi yapan ya da yakın zamanda yapmış insanlardan bir komisyon oluşturulması gerekiyor ve bu görüşlere de itibar edilmesi gerekiyor. Bunu Ankara’dan biri yapamaz işte yaptığı zaman şimdiki mevcut program gibi oluyor. Materyaller mi geliştirilecek burada geliştirelim ve Ankara’ya gönderelim. Bize bunu bassınlar.” (Ö8)

Öğretmenler çift dilli eğitim materyallerine ihtiyaç duyduklarını belirtmiş, göçmen çocuklara yönelik öğretim ve yabancılara yönelik Türkçe öğretiminden yararlanılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Ö6 ve Ö9’un bu konudaki görüşleri şöyledir:

“Ben kendi açımdan söyleyeyim. Dersin dili tabii ki Türkçe ama çocukların anlamadığı yerde özellikle gramer ve dil yapısı konusuna girdiğimizde ben mutlaka Fransızca karşılığını veriyorum. Hatta çocuklara hazırladığım ders materyallerinde Fransızcasını da koyuyorum. ...Çocuklar zaten cümleyi kurarken Fransızca düşünüp Türkçe konuşmaya çalışıyorlar. Bu yüzden de yüklemi hep özmeden sonra kullanıyorlar. Mesela ben gidiyorum camiye diye cümle kuruyor. Ben de hem Türkçesini hem Fransızcasını o hazırladığım ders afişlerinde anlatmaya çalışıyorum. Yani çift dilli ders materyalleri şart kesinlikle. Dersin adı Türkçe ve Türk kültürü ama çocuk başka türlü anlamıyor. Yani başka türlü Türkçeyi kavrayamaz, öğrense bile yanlış kullanır.” (Ö6)

“Çocuk daha memleketinin ismini bilmiyor... Yani ben daha memleket bilmeyen çocuğa Türkiye haritasını gösteriyorum. Yani memleketlerini sorduğumda köy diyorlar. Hangi köy ya da hangi şehre bağlı olduğunu sorduğumda bilmiyorlar. Yani bu sorun İstanbul’da da yaşanıyor. Tamam, orada aynı dili konuşsalar da İstanbul’daki çocuklar da göçmen çocukları. Yani İstanbul’un başka bir ülkeye göçmüş hali gibi düşünün burayı. Burada bir de başka bir yabancı dil devreye giriyor gerçi İstanbul’da da aile doğudan göçmüşse Kürtçe, Karadeniz’den göçmüş ve Laz ise Lazca anadili oluyor. Yani daha önceden bu benzer sorunları kendi içimizde de yaşamamıza rağmen bunlara çözüm bulamamız da ilginç.” (Ö9)

Öğretmenler TTKD konularının okulda öğretimi yapılan konularla ilişkilendirilerek benzer tarihlerde benzer konuların öğretiminin yapılmasıyla öğrencilerde öğrenmenin daha verimli gerçekleşeceğini düşünmektedirler. Bu durumu Ö10 şöyle açıklamaktadır:

“Burası için hazırlanacak ders programı buradaki okullarda uygulanan programlara paralel ve eş seviyede hazırlanmalıdır. Mesela bir de konuların da paralel gitmesi gerektiği

görüşündeyim. Çocuk burada coğrafya dersinde ülkeler ve başkentlerini öğrendiğinde biz de buna yönelik olarak Türkiye coğrafyasını işlemeliyiz. En azından bu tarz program paralellikleriyle biraz daha kalıcılık sağlanabilir. Çocuk kesinlikle bu bilgileri karşılaştırmalı olarak öğrenmeli. Yani çocuk burada Brüksel başkent, Türkiye’de Ankara başkenttir. İstanbul büyük şehirdir. İşte Paris de büyük şehirdir diyebilmeli.” (Ö10)

TTKD kitaplarının her sınıf düzeyine göre ayrı kitaplarda hazırlanması gerektiğini düşünen öğretmenler birleştirilmiş sınıflarda öğretime göre birkaç sınıf düzeyinin birleştirildiği kitapları öğrencilerin kullanmak istemediklerini belirtmişlerdir. Dersin konu yoğunluğunun azaltılması gerektiğini belirten öğretmenler daha çok öğrencilerin okuma yazma ve anlama becerilerini geliştirip Türkçe öğretimi üzerine odaklanan bir programı işlevsel bulmaktadırlar. Bu konuda Ö10’un görüşleri şöyledir:

“Materyallerin de ayrı hazırlanması gerekiyor baştan. Birinci sınıf zaten ayrı materyalleri olan bir sınıf olmalı. Bir de biz birleri çoğu okulda almıyoruz çünkü yeni yeni Fransızca öğrendikleri için iki alfabeyi karıştırabiliyorlar. Okuma ve yazmaya geçmeleri çok zor oluyor. 2-3. Sınıf materyalleri okuma, yazmayı ve anlama becerilerini geliştirebilmeliyiz. 4-5-6. Sınıfta seviye biraz daha arttırılmalı. Hazırlanan materyalin de sınıf bazında tek kitap olarak hazırlanması gerektiğini düşünüyorum. Her sınıfın kitabı ayrı olmalıdır. Yani çocuk ikinci sınıfta işlediği kitabın aynısını üçüncü sınıfta da görünce ben bunu geçen sene yapmışım diyerek haklı olarak aynı kitabı istemiyor. Programın yoğunluğu azaltılmalı. Kitaplarda da bilgiden sonra bol bol pekiştirme etkinlikleri konulmalıdır. Çocuk yine aynı kitapta konuyu da etkinliği de görebilmelidir. Yine kesinlikle buradaki çocuklara Türkçe öğretilirken yabancılara Türkçe öğretimi yöntemlerinden yararlanılmalıdır. Çünkü buradaki çocuklar Türkiye’dekiler gibi değiller.” (Ö10)

Öğretmenlerden kaynaklı sorunlara öneriler: Öğretmenler, TTKD için seçilen öğretmenlerin iyi seçilmediğini düşünmektedirler. TTKD için öğretmen seçimi yapan komisyonların öğretmen seçimini iyi yapacak görevlilerden seçilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu konuda Ö8 ve Ö6’nın görüşleri şöyledir:

“... Yani komisyondaki kişiler doğru kişileri seçecek yeterlilikte değiller. Bir örnek vereyim. Şizofren bir arkadaş görevlendirildi. Yani bu benim uydurduğum veya taktığım bir lakap değil. Arkadaş bildiğiniz şizofren. Almanya’da görevli ve şu an hâlâ görevde. Hatta ilk yılının sonunda o bölgede çok fazla sorun yaşadığı için onu başka bir bölgede görevlendirdiler. Muhtemelen de onu beş yıl boyunca beş farklı bölgede de gezdirecekler... bir on saniye merhabalaşıp tanıştık. Bana hocam sizin gibi bir öğretmenle karşılaştığıma memnun oldum dedi. Burada bir ikimiz öğretmeniz geri kalanlar bizi izlemeye gelmiş görevliler dedi. 200 tane öğretmen var ve sadece biz gerçek öğretmeniz düşünsenize. Geriye kalan 198 kişi bizi izlemek için görevlendirilmiş... Yani benim bunu anlamam 30 saniye sürdü. Mülakat komisyonunu nasıl kazanıp da görevi alabildi anlayamıyorum.” (Ö8)

“Öğretmen seçiminde dikkat edilmesi gerekiyor. Sadece gezmeye ve buraya geldikten sonra derse girmemek için bin türlü bahaneler uyduran arkadaşlarımız var. .” (Ö6)

Seçilecek öğretmenlerin ders verdikleri yaş aralığından ötürü sınıf öğretmenlerinden seçilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bu konuda Ö6 ve Ö7’nin görüşleri şöyledir:

“...Bence sınıf öğretmenleri gönderilmeli. Yani buraya gelen branş öğretmenleri de bunun farkındalar. Tabii gelen branş öğretmenleri ellerinde olmadan buraya geldiler. Seçme imkânı veriyorlar buraya geliste. Çoğu İngiltere’yi istedi ama gidemediler. Belçika’ya kaldılar. İngiltere çok az öğretmen alıyor. Fransızca bilenler çok az Türkiye’de. Buraya

kesinlikle sınıf öğretmenlerinin gelmesi gerekiyor çünkü biz çoğunlukla ilkokul çağındaki öğrencilere ders veriyoruz. Branş öğretmeninin o çocukların seviyesine inmesi çok zor. Ben çoğu arkadaştan duydum mesela ne yapıyorlarmış işte öğrencilere boyama veriyorlarmış. Boyamayla bitmiyor ki bu iş. Pedagojik formasyonları ilkokul çağındaki çocuklar için yetersiz kalıyor.” (Ö6)

“Bir de şunu söyleyeyim: dil biliyor diye bizi buraya göndermek pek mantıklı değil çünkü bu benim branşım değil.” (Ö7)

Öğretmenlerin halkla iç içe, iletişimi kuvvetli kişiler olması velilerin ve öğrencilerin derse ilgisini ve katılımını arttıracaklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlerin Fransızca tam olarak konuşamaları da okul yöneticileriyle iletişimlerinde Fransızca konuşmaya çalışmaları ders ile ilgili hem olumlu bir izlenim bırakacak hem de TTKD ile ilgili çıkabilecek sorunların çözümünü kolaylaştıracaktır. Bu konuda Ö6 ve Ö4’ün görüşleri şöyledir:

“Biz bu dersi verirken okuldan sadece bize sınıf ortamının sağlanmasını istiyoruz. Gayet de sıcakkanlı olduktan sonra bizim hiçbir sorunumuz olmuyor. İletişim de çok önemli bu konuda. Yani ben mesela mutlaka gittiğimde müdürle konuşur hal hatırını sorarım ama bunu bazı öğretmen arkadaşlarımız yapmıyor. Yani bu biraz da öğretmen arkadaşlarımızın dil problemlerinden kaynaklanıyor. Bununla yine de mücadele eden arkadaşlarımız var... Özellikle de çok İngilizce öğretmeni arkadaşlarımız var onlar Fransızca konuşmak konusunda çok çekingen davranıyorlar... Sevmiyorlar Fransızca’yı ama ben onları hep konuşmaları konusunda cesaretlendiriyorum.” (Ö6)

“... İletişim tarzın eğer iteleyici, öteleyici ya da ben belli bir eğitimden geçtim sen taşradan geldin deyip bir üstten bakışla yaklaştığın zaman veliye burada öğrencileri de velileri de kaybediyorsunuz. Ben sadece benden önce çalışan öğretmen için de konuşmuyorum. Velilerle konuştuğumuz zaman bunlar bana dönüt olarak geliyor. Diyor ki bana mesela hiç insan içine çıkmazdı. Türkçe öğretmeni... gelmiş beş yıl burada kalmış ama yüzünü bile görmemişler. Çocuğunu niye sana göndersin ki? Dersin amaçlarına ulaşmasında öğretmenin mutluluğu, donanımı, dil yeterliliği çok önemli. Her türlü insanla anlaşabilecek her öğrenciyle iletişim kurabilecek, mesleğini seven insanlar olmalı.” (Ö4)

Velilerden kaynaklı sorunlara öneriler: Öğretmenlere göre velilerden kaynaklanan sorunlardan biri velilerin, çocuklarını çok temel bir Türkçeyle konuşmalarına rağmen çocuklarını Türkçe biliyor sanmalarındır. Yine veliler bazen sırf dış görünüşünden dolayı TTKD öğretmenlerinin siyasi görüşünün kendilerinininkinden farklı olması nedeniyle çocuklarını TTKD’ye göndermek istememektedirler. Bu konuda Ö4’ün görüşleri şöyledir:

“Zaten buradaki halk çocuğunu Türkçe konuşuyor zann ediyor. Mesela ‘Oğlum markete gidiyorum bir şey istiyor musun?’, ‘Yok, anne.’ Böyle bir diyalog kurabildiği için çocuğunu Türkçe konuşuyor zann ediyor aileler. Zaten böyle bir algı sorunu var halkta. Türkçe yeterliliği nedir? Bunu tam bilmiyorlar... Bir de öğretmenle tanışıyor. Öğretmenin tarzına bakıyor. Kendisi kapalı öğretmen ise açık diye, bir de öğretmen üstten baktı mı tamam. Diyor ki bu işte falanca cenahtan dolayısıyla ön yargı oluşuyor ve göndermiyor. Ya da tam tersi olabilir. Veli açık ama bakıyor ki öğretmen daha muhafazakâr. Bu benim çocuğumu şöyle şöyle düşüncelere sevk eder korkusuyla göndermiyor... Dolayısıyla bizim bu insanlarla ilgilenebilmemiz için gerekli iletişim kodlarını çok iyi çözmemiz ve halka ulaşmamız gerekiyor...” (Ö4)

Bazı veliler TTKD’ye çocuklarını okuldan sonra bırakabilecekleri bir yer gözüyle bakmaktadırlar. Velilerden kaynaklı ve dersin amaçlarına ulaşması önündeki bu engelleri

öğretmenler velilerle kuracakları güçlü bir iletişimle aşabileceklerini düşünmektedirler. Bu konuda Ö5'in görüşleri şöyledir:

“Bazı velilerde de şu var işte çocuk beş buçuğa kadar okulda kalıyor. Nerede kalıyorsa kalsın gibi düşünen veliler de vardı aralarda. Sonra işte biraz daha kurallar belirleyip bu algıyı değiştirmeye çalışınca bir şeyler biraz daha oturmaya başladı.” (Ö5)

Öğrencilerden kaynaklı sorunlara yönelik öneriler: Öğretmenler, TTKD'ye gönüllü katılmayan öğrencilerin derse ilgisini artırmak için dersi eğlenceli hâle getirmek gerektiğini belirtmişlerdir. Bu konuda Ö5'in görüşleri şu şekildedir:

“Genelde öğrenciler aktif olarak bir şeyler yaptığında derse severek katılırlar. Normalde bir kısım öğrenci annesi babası onu zorla derse gönderdiği için geliyorlar ve içlerinden gelerek hiçbir şey yapmıyorlar. Dolayısıyla da öğrenmiyorlar işte yanlarındaki öğrencilerin yaptıklarına bakarak etkinlikleri tamamlıyorlar.” (Ö5)

Sınıf ortamıyla ilgili sorunlara öneriler: Öğretmenler, derneklerde de ders verdikleri için özellikle buradaki fiziki koşulların TTKD için elverişli olmadığını belirtmişlerdir. Okullaşma oranının artırılmasını isteyen öğretmenler okullarda ders için fiziki olarak uygun dersliklerde yapılan öğretimin TTKD'nin amaçlarına ulaşması için önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Gerekliyse giderleri Türkiye Cumhuriyeti tarafından karşılanacak TTKD sınıflarının okullarda kurulmasını önermişlerdir. Bu konuda Ö9'un görüşleri şöyledir:

“... Yani benim kendime ait bir sınıfım olmazsa ve ben kendi malzemelerimi kullanırsam gittiğim okulda olmuyor. Benim orayı bir sınıf haline getirmem gerekiyor. İnteraktif öğrenmeyi falan da geçtim benim orada en azından görsel materyaller kullanabilmem gerekiyor. Görsel bir şey yapamıyorum. Çocuğa hayali bir şeyler anlatıyorum. Bu öğrenen için de öğretene için de çok yorucu bir şey. Yani buradaki eğitime baktığımızda hep dışarıdalar. Her şeyi yaşayarak, birebir görerek öğreniyorlar. Mesela hayvanları öğreneceklerse anasınıfında önce çocukları hayvanat bahçesine götürüyorlar. Toprağa dokunduruyorlar çocukları. İşte bu toprak bu da çiçek diyerek bir dersi anlatmıyorlar. En azından anlaşılan okullardan varsa boş bir sınıf sadece bu derse ayrılabilir. Yani devlet, o sınıfın da dekorasyonunu ve materyallerini de üstlenebilmeli. Yani biz burada misyoner gibiyiz. İşte ben Türkçe öğretmeniyim. Türkçe biliyorum. Elimizde de bir çanta ben bu çantayla derse gireceğim. Bununla bir yere gidemeyiz. Bununla bir şey olmaz.” (Ö9)

Yine okulda belirli günlerde tüm öğretmenlerin farklı düzeydeki sınıflara ders verdiği “Türk Okulu” modeliyle birleştirilmiş sınıflarda öğretimden kaynaklı sorunlardan kurtulabileceklerini belirtmişlerdir. Öğretmenler yasal olarak mümkün olup olmadığını bilmeseler de sadece TTKD için Belçika'da eğitimle ilgili söz sahibi tüm Türk kurumlarının desteklediği bir okulun açılmasını ve burada eğitim verilmesini bir öneri olarak sunmuşlardır. Bu konuda Ö3'ün görüşleri şöyledir:

“...Beş öğretmen bir okula gittik. Liege bölgesinde bu uygulamayı yapmıştık. O zaman koordinatördüm ben. Türk Okulu, beş öğretmen gidiyor, 2,3,4,5,6. sınıflar ayrı sınıflarda ders yapıyorlardı. Daha kalabalık bir öğrenci grubu. Yani Türkiye'deki sistemi yakalamaktı hedefimiz. Ama maalesef o da gelen diğer kişiler tarafından kaldırılmış tekrar bu sisteme dönmüştü... Liege'de bir Türk okulu açsak da kendi çocuklarımızı kendimiz eğitsek gibi bir düşünen Diyanetçiler var çünkü ders Flaman bölgesinden kaldırıldı. Fransa 2018'de bitirecek deniliyor... Çünkü onlar da farkındalar belki de

kaybetmek istemiyorlar belki etkisini düşünüyorlar. Hani toplumun içerisinde bir öğretmen olması, Türkiye'den gelmiş olması onlar için bir avantaj.” (Ö3)

Birleştirilmiş sınıflardan kaynaklı sorunlara öneriler: Öğretmenler, hem öğrenci sayısının sınıf düzeylerine göre azlığı hem de öğretmen yetersizliğinden dolayı hemen her sınıf düzeyinden öğrencilerin toplandığı birleştirilmiş sınıflarda öğretim yapmanın güç olduğunu belirtmişlerdir. Bazı öğretmenler küçük ve büyük öğrencilerin tamamının tek sınıfta toplanması yerine ayrı günlerde iki farklı öğrenci grubuna göre ders verilmesinin daha etkili olduğunu düşünmektedirler. Bu konuda Ö1'in görüşleri şu şekildedir:

“Çünkü bir okul size bir gün tahsis ediyor bazen en fazla iki gün. Öğretmen yeterli değil şu an için mesela. Öyle bir fırsat verilmeli ki bana bir gün ben büyükleri alayım bir gün de küçükleri alayım ikiye ayırayım en azından. Hani birleştirilmiş sınıfın biraz daha iki spesifik sınıfa ayırayım ki başaram bu konuda biraz daha artsın istiyorum.”

Derneklere yönelik öneriler: Hem okullarda hem de derneklere TTKD'ye giren öğretmenler oturma izinlerini okullardan almaktadır. Öğretmenler, öğrencilerin okullarda sayısının artması ve buna bağlı olarak öğretmen sayısının artması için TTKD'nin okullaşması gerektiğini düşünmektedirler. Bu konuda bilgi sahibi olmayan dernekler olduğu gibi öğrencileri derneklere çekmek isteyen kurumlar da vardır. Öğretmenler derneklerin bilgilendirilmesi ve okullaşma oranının artması için derneklerin iş birliğini önemli bulmaktadır. Bu konuda Ö4'ün görüşleri şu şekildedir:

“Burada biz dernek temsilcileriyle toplantı yaptığımızda bizim oturumlarımızı [okuldan aldıkları çalışma belgesine dayalı Belçika'da oturma izni] okullar üzerinden alabildiğimiz ve dolayısıyla öğrencilerin okullara yönlendirilmesi gerektiğini bilmiyorlarmış. Bunu hiçbir öğretmen arkadaşım sabırla anlatmamış. Onlar dernekte etkinlik olsun diye bu dersi öğrettiklerini söylediler... Demek ki derneklerin düşüncelerini de tam bilmiyoruz. Ama ayrıca öğrencileri derneklere çekip okuldan alıkoymak isteyenler de var.” (Ö4)

Dersin toplumun tümüne entegre edilmesine yönelik öneriler: Öğretmenler hem velilerin hem de Belçikalıların TTKD hakkında bilgi sahibi olması için çalışmaların yapılması gerektiğini düşünmektedirler. Özellikle TTKD'ye çocuklarını göndermeleri için velilere TTKD'nin tanıtımının yapılması gerektiğini belirtmişlerdir. Belçika toplumuna entegre olabilecek ve Türklere karşı ön yargıları yok edecek etkinliklere katılmak da TTKD'nin benimsenmesine yardımcı olacaktır. Bu konuda Ö4'ün görüşleri şöyledir:

“... Zaventem'deki patlamadan sonra tüm Müslüman çocuklar orada ölenler için Müslüman kimliğini aklamak adına biz Müslüman çocuklarla şarkı da söyledik. Bu yine basına yansıdı. Ninov denilen bir kentin yine dünyanın tüm insanların sahneye çıktığı etkinliği var. Yemekleri, mutfaklarını stantlarda sergilendiği yerde biz orada halk oyunu gösterisi yaptık. Kuyafetler çok ilgi çekti mesela. Dolayısıyla uluslararası etkinliklere girmezsen gerçekten de dersin genel amaçlarına ulaşması ve daha başarılı olması mümkün değil. Çünkü yabancıların sana destek vermesi gerekiyor. Sen yabancından sana hak vermesini bekleyemezsin. Sen kendin bunun reklamını yapacaksın. Türk kültürü budur diye. Şimdi Flaman tarafında eğitim anlaşmamız yok diye bu ders verilmiyor ama Yunanlılar ders yapıyor orada. Neden Yunanlıların var? Ya da neden Çinlilerin var? Neden Türklerin yok? Çünkü Türkler, Türkçe dersine okula zaten öğrenci göndermiyor. Göndermediği için beni tanımıyor. Tanımadığı için de dersi kaldırdıklarında da öyle ciddi bir ses de gelmiyor.” (Ö4)

TARTIŞMA VE SONUÇ

Öğretmenler bütüncül bir yaklaşımla TTKD ile ilgili yaşanan ve dersin amaçlarına ulaşması önündeki sorunları belirtmiş ve bu sorunlara çeşitli çözüm önerileri getirmişlerdir.

Öğretmenler haftada iki saat ders yapmanın yetersiz olduğunu düşünmekle birlikte okul saati dışında yapılan TTKD'nin verimli geçmediğini belirtmişlerdir. TTKD'ye aç ve yorgun gelen öğrenciler, okul saati dışında yapılan bu derse motive olamamakta ve daha çok teneffüse çıkıp oyun oynamak istemektedirler. Yine okul dersleri dışında farklı aktivitelere katılmak isteyen öğrenciler TTKD'ye devam etmek istememekte ve aileleri de bu durumda öğrencileri TTKD'ye göndermemektedirler. TTKD'den öğrencileri okul saatleri dışında almak velilere uymayabilmektedir. Yine öğretmenlerin de o saatlerde TTKD'ye girmeleri çocuğu olan öğretmenleri, kendi çocuklarıyla ilgilenmemelerine ve çocuklarını okulda öğrencilerin okul saatlerinden önce ve sonra belirli bir ücret karşılığı kalabildiği, çeşitli etkinlikler yapabildikleri gardöri bölümüne bırakmalarına sebep olmaktadır.

Öğretmenlere göre, TTKD'nin formal bir değerlendirmesinin olmaması öğrencilerin TTKD'ye devam etmesinin ve dersi ciddiye almasının önünde bir engeldir. Öğrenciler TTKD'yi diğer dersleri gibi görmemekte ve TTKD öğretmenlerine de yabancı öğretmenlerine gösterdikleri saygıyı göstermemektedirler. Okul saatleri dışında kimi zamanlar TTKD'ye isteksiz gelen öğrenciler kimi zamanlar da sınıf ve okul kurallarına uymayarak derste sınıf yönetimiyle ilgili sorunlarla öğretmenleri karşı karşıya bırakmaktadırlar. Bazı öğretmenler okulda Fransızca ya da Flamanca konuşan öğrenciler için bu dillerin kural dili olduğunu ancak Türkçe bir kural dili olmadığı için de TTKD'de kurallara uymadıklarını düşündüklerini belirtmişlerdir. Yani okul kurallarını Fransızca veya Flamanca öğrenen öğrenciler için bu okul dilleri daha resmi ve yönergelere uydukları birer otorite dili iken Türkçe daha samimi, informal bir dil olabilmektedir. Bazı öğretmenler öğrencilerin kendi sınıflarında derse girdikleri zaman okul ve sınıf kurallarına uyup da TTKD saatlerinde sınıf yönetimiyle ilgili sorun çıkarmalarını Türkçeyi formal ve kural dili olarak görmemelerine bağlamaktadır. Nitekim Kayser (1995) de çiftilli öğrencilerde hangi dilin daha baskın olduğunu anlamak için sınıfta yapılan gözlemlerin yeterli olmadığını ve öğrencilerin okul yemekhanesi, oyun alanı gibi informal yerlerde daha çok anadillerini konuşabildiklerini belirtmiştir (Kayser, 1995; akt. Paul ve Norbury, 2012).

Ekmekçi (2012) ve Irmak'ın (2016) Belçika'da yaptıkları araştırmalar sonucuna göre TTKD'nin okul saatleri dışında verilmesi, ders kitaplarının öğrenci düzeyinin üzerinde olması, TTKD'nin formal bir değerlendirmesinin olmaması, birleştirilmiş sınıflarda öğretim, sınıfların fiziki yetersizlikleri, sınıf yönetimi sorunları, öğrenci ve ailelerin TTKD'ye karşı ilgisizliği TTKD'nin sorunlarından. Bu makalede ise çalışma grubundaki katılımcıların yaşantıları ve tecrübeleri üzerinden TTKD'nin sorunları ve bu sorunların nedenleri ile ilgili daha çok bilgiye bütüncül bir bakış açısıyla bakmak mümkün olmuştur. Arıcı ve Kırkkılıç (2017) ise Almanya'da TTKD öğretmenleriyle yaptığı araştırmada TTKD kitaplarının öğrencilerin düzeyine uygun hazırlanmadığı, TTKD saatlerinin yetersiz olduğu, öğrenci, veli ve sivil toplum kuruluşlarının TTKD'ye karşı yeterli ilgiyi göstermedikleri ortaya çıkmıştır. Yine Yıldız'ın (2012) Almanya'da yaptığı araştırmada öğretmenler ders saatlerinin yetersiz ve öğleden sonra olmasını, ders notunun olmamasını, öğrenci devamsızlığını ve ailelerin Türkçe dersine önem vermediğini sorunlar içinde belirtmişken veliler de derslerin sabah olmasını ve ders saatinin arttırılması gerektiğini belirtmişlerdir. Çelik (2018) okullarda haftada iki saat ve seçmeli ders olarak verilen Türkçe dersinin İsveç'te de öğretmenler tarafından yetersiz bulunduğunu belirtmiştir.

Öğretmenler özellikle TTKD'nin okul saati içine alınması ve değerlendirme notu olan bir ders statüsüne kavuşturulmasını istemektedirler. Böylece öğrencilerin TTKD'ye de öğretmenlere de bakış açısı değişecek TTKD'ye diğer okul derslerine gösterdikleri önemi vereceklerdir. Okul saati dışında öğrenciler TTKD'ye yorgun gelmeyeceklerdir. Farklı çözüm önerilerinde bulunan öğretmenler de olmuştur. Öğrencilere ve yetişkinlere Türkçe öğretimi yapmak için Belçika'daki resmi ve sivil toplum kurumlarının ortak bir şekilde kuracağı bir "Türk Okulu" gelen öneriler arasındadır. Yine okulda belirli günlerde tüm öğretmenlerin farklı düzeydeki sınıflara ders verdiği "Türk Okulu" modeliyle birleştirilmiş sınıflarda öğretimden kaynaklı sorunlardan kurtulabileceklerini belirtmişlerdir. Öğretmenler yasal olarak mümkün olup olmadığını bilmeseler de sadece TTKD için Belçika'da eğitimle ilgili söz sahibi tüm Türk kurumlarının desteklediği bir okulun açılmasını ve burada eğitim verilmesini bir öneri olarak sunmuşlardır. Belçika'da bir Türk Okulu kurulacaksa bile bu okulun her türlü siyasi görüş ve dini inançtan tüm T.C. vatandaşlarını bir araya getirip aynı çatı altında öğretim yapabilecek bir tarafsızlığa sahip olması gerekmektedir. Bir başka öneri ise MEB bünyesinde bir yurt dışı teşkilatının kurulmasıdır. Belçika'da eğitimle ilgili tüm konularda her bölgede söz sahibi olan kurum Diyanet İşleri Başkanlığıdır. Belçika'da Diyanet, hemen her konuda Müslüman Türklerin organize olmasında önemli bir yer tutmaktadır (Çitak, 2010; Yanaşmayan, 2010). Eğitimle ilgili çalışmaları kurulacak bir yurt dışı eğitim teşkilatının üstlenmesiyle eğitimle ilgili sorunların çözümünde muhatap alınması gereken bir yapı oluşacaktır. Her ülkede yabancı okulların açılması ve kendi öğretim programlarını uygulamasıyla ilgili serbestlik yasal olarak mümkün olmamaktadır. Nitekim anadili ve kültür dersleri ülkeler arasında imzalanan anlaşmalara dayanmaktadır. MEB bünyesinde anadili ve kültür öğretimiyle ilgilenen özel bir teşkilatın kurulması yararlı olacaktır.

Bazı öğretmenler yaşanan yasal sorunlara çözüm olarak Almanya modelini önermiştir. TTKD'nin formal bir değerlendirmeye sahip olduğu ve okul saatleri içine alındığı Almanya'daki gibi bir uygulamanın TTKD ile ilgili sorunlara çözüm olacağını düşünmektedir.

Öğretmenler mevcut TTKD program ve ders kitaplarından yararlanamadıkları için yeni bir TTKD programı ve ders kitabı hazırlama çalışmasının yapılması gerektiğini düşünmektedir. TTKD programı ve ders kitabı hazırlama komisyonunda Belçika'da görev yapmış veya daha önce yurt dışında çalışmış deneyimli, uygulamadaki ihtiyaçları, eksiklikleri bilen öğretmenlerin bulunması gerektiğini belirtmişlerdir. Öğretmenler, merkezden seçilen kişilerle yapılacak bir program geliştirme çalışmasının yararlı olmayacağını düşünmektedirler. Öğretmenler çift dilli eğitim materyallerine ihtiyaç duyduklarını belirtmiş, göçmen çocuklara yönelik öğretim ve yabancılara yönelik Türkçe öğretiminden yararlanılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Güzel (2010) Almanya örneği üzerinden çift dilli öğrencilere önce bulundukları ülkenin alfabesinin öğretilmesi, öğrencilerin bildikleri her iki dilin seviyesinin belirleyip dil bilme seviyelerine göre bir öğretimin yapılması ve anadilin kültürle birlikte öğretilmesi gerektiğini belirtmiştir. Uluçam Wegmann (2008) da TTKD kitaplarının Türkiye'deki çocuklara göre hazırlandığını ve çift dilli öğrenciler için yetersiz olduğunu belirtmiştir. Yıldız (2012) ise Almanya'da Türkçe öğretimi üzerine yaptığı araştırmasında Türkçenin ikinci yabancı dil olarak öğretilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu çalışmada, TTKD kitaplarının her sınıf düzeyine göre ayrı kitaplarda hazırlanması gerektiğini düşünen öğretmenler birleştirilmiş sınıflarda öğretime göre birkaç sınıf düzeyinin birleştirildiği kitapları (1-3. sınıf, 4-5. sınıf, 6-7. sınıf, 8-10. sınıf) öğrencilerin kullanmak istemediklerini belirtmişlerdir. TTKD'nin konu yoğunluğunun azaltılması gerektiğini belirten öğretmenler daha çok öğrencilerin okuma yazma ve anlama becerilerini geliştirip Türkçe öğretimi üzerine odaklanan bir TTKD programını işlevsel bulmaktadırlar.

Öğretmenlere TTKD için verilen derslikler okuldan okula, bölgeden bölgeye değişmektedir. Öğretmenler kimi zaman normal sınıflarda ders verebilirken kimi zaman da farklı sebeplerden ötürü yemekhane, atölye, öğretmenler odası gibi yerleri derslik olarak kullanılmaktadırlar. Öğretmenler, TTKD'nin okul saati dışında verilmesi ve o saatlerde dersliklerin temizliğinin yapılmasından ötürü farklı yerleri sınıf olarak kullanmalarının yanı sıra öğleden sonra sınıflarını kullandıkları bazı Belçikalı öğretmenlerin şikâyetleri sonucunda da dersi farklı yerlerde vermeye mecbur kalmaktadırlar. Belçikalı öğretmenler sınıfların kirli bırakılmasından ve sınıftaki ders araç-gereç ve materyallerinin TTKD'de öğrenciler, öğretmenler tarafından izinsiz kullanılmasından şikâyet etmektedirler. Farklı yerlerde ders vermeyi bazı öğretmenler dezavantaj olarak görürken bazı öğretmenler bunu bir sorun olarak görmemektedir. Bu durumu dezavantaj olarak gören öğretmenler sınıf ortamı dışında ders yaptıkları dersliklerde öğrencilerin derse dikkatini çekmenin güç olduğunu ve sınıf yönetimiyle ilgili problemler yaşadıklarını belirtmişlerdir. TBMM'nin (2009) Belçika Raporu'nda da Flaman bölgesinde TTKD'nin okul dışında cami derneklerinde verildiği ve Flaman okullarında dersin açılmak istenmediği belirtilmiştir. Yaylacı (2008), Belçika'da Flaman bölgesinde öğretmenlerin dernekler yerine TTKD'yi okullarda ve ders saatleri içinde formal bir değerlendirmesi olan bir ders olarak vermek istediklerini belirtmiştir.

Öğretmenler derneklerde de TTKD'yi verdikleri için özellikle buradaki fiziki koşulların TTKD için elverişli olmadığını belirtmişlerdir. Okullaşma oranının artırılmasını isteyen öğretmenler okullarda ders için fiziki olarak uygun dersliklerde yapılan öğretimin dersin amaçlarına ulaşması için önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Gerekiyorsa giderleri Türkiye Cumhuriyeti tarafından karşılanacak TTKD sınıflarının okullarda kurulmasını önermişlerdir.

Öğretmenler, velilerin TTKD dersine karşı ilgisiz olduğunu düşünmektedirler. Kimi zaman evde Türkçe konuştukları için veya çocuklarının TV'den Türkçe öğrendiklerini düşündükleri için dersi gereksiz görmekteyizler. Yine ders saatleri dışında çocuklarını bırakabilecekleri bir yer olarak TTKD'yi görmeleri de dersin amaçlarıyla uyuşmamaktadır. Veliler tarafından dersle ilgili kalem, defter, kitap gibi materyallerini derse getirmeyen öğrencilerin bu ihtiyaçlarını karşılamak da yine öğretmenlere bırakılmıştır.

Flaman bölgesinde 2016-2017 öğretim yılında TTKD kaldırılmasına rağmen toplumdan ciddi bir tepki gelmemiştir. Velilerin öğrencileri derse gönderme konusundaki isteksizliği bu durumun temel sebebi olarak görülmektedir ancak öğretmenlerle yapılan görüşmeler sonucu aslında bu durumun sorumlusunun dernekler olduğu ortaya çıkmıştır. Dersin okullaşmasının önündeki en büyük engellerden biri derneklerdir. Kendi siyasi görüşlerine ve dini inançlarına benzer derneklerde çocuklarını TTKD'ye gönderen veliler okulda çocuklarını derse göndermek zorunda değildirler. Hem okullarda hem de derneklerde TTKD'ye giren MEB'e bağlı öğretmenler oturma izinlerini OLC kapsamında çalıştıkları okullardan aldıkları belgeler yardımıyla edinmektedirler. Öğretmenler, öğrencilerin okullarda sayısının artması ve buna bağlı olarak öğretmen sayısının artması için TTKD'nin okullaşması gerektiğini düşünmektedirler. TTKD'nin okullaşmasının önemi hakkında bilgi sahibi olmayan dernekler olduğu gibi öğrencileri Türkçe dersi için okullardan ziyade kendilerine yönlendiren bazı dernekler de vardır. Öğretmenler derneklerin bilgilendirilmesi ve okullaşma oranının artması için derneklerin bu konudaki iş birliğini önemli bulmaktadır.

Öğretmenler hem velilerin hem de Belçikalıların TTKD hakkında bilgi sahibi olması için çalışmaların yapılması gerektiğini düşünmektedirler. Özellikle derse çocuklarını

göndermeleri için velilere TTKD'nin tanıtımının yapılması gerektiğini belirtmişlerdir. Belçika toplumuna entegre olabilecek ve Türklere karşı ön yargıları yok edecek etkinliklere katılmak da dersin Belçika'da benimsenmesine yardımcı olacaktır. Bazı öğretmenler, çeşitli sosyo kültürel faaliyetlerle TTKD'nin tanıtımının Belçikalılara da yapılması gerektiğini belirtmişlerdir.

Öğretmenlere göre velilerden kaynaklanan sorunlardan biri de velilerin, çocuklarını çok temel bir Türkçeyle konuşmalarına rağmen çocuklarını Türkçe biliyor sanmalarındır. Yine veliler bazen sırf dış görünüşünden dolayı TTKD öğretmenlerinin siyasi görüşünün kendilerinininkinden farklı olması nedeniyle çocuklarını derse göndermek istememektedirler. Veliler arasında TTKD'ye çocuklarını okuldan sonra bırakabilecekleri bir yer gözüyle bakanlar da vardır. Bazı öğretmenler, velilerden kaynaklı ve TTKD'nin amaçlarına ulaşması önündeki bu engelleri velilerle kuracakları güçlü bir iletişimle aşabileceklerini düşünmektedirler.

Öğretmenler, TTKD için seçilen öğretmenlerin iletişime açık olmasını ve TTKD'yi öğrencilere sevdirecek kişiler olması gerektiğini düşünmektedirler. İletişimi güçlü olmayan, öğrencileri dersten soğutan, toplumla sorunlar yaşayan öğretmenler TTKD'ye yarardan çok zarar getirmişlerdir. Öğretmenlerin okul yönetimiyle olsun diğer Belçikalı öğretmenlerle olsun iletişime açık olması ve iletişim kurabilecek kadar Fransızca bilmesi dersin başarısı için önemli görülmektedir. Yine öğretmenlerin tüm siyasi düşüncelere eşit mesafede durması derneklere ve okullarda eğitimin verilmesi için önemlidir. Benzer şekilde Avrupa'daki farklı ülkelerde TTKD öğretmeni olan öğretmenlerle yapılan bir araştırmada da öğretmenler TTKD için seçilen öğretmenlerde bulunması gereken özellikler arasında yabancı dil bilmeyi, öğrenciyi tanıma ve iyi ilişkiler içinde olmayı belirtmişlerdir (Karababa ve Karagül, 2014).

Öğretmenler, TTKD için seçilen öğretmenlerin iyi seçilmediğini düşünmektedirler. TTKD için öğretmen seçimi yapan komisyonların öğretmen seçimini iyi yapacak görevlilerden seçilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Bazı öğretmenler seçilecek öğretmenlerin ders Öğretmenler seçilecek öğretmenlerin halkla iç içe, iletişimi kuvvetli kişiler olmasının velilerin ve öğrencilerin TTKD'ye ilgisini ve katılımını arttıracaklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlerin Fransızca tam olarak konuşamaları da okul yöneticileriyle iletişimlerinde Fransızca konuşmaya çalışmaları TTKD ile ilgili hem olumlu bir intiba bırakacak hem de dersle ilgili çıkabilecek sorunların çözümünü kolaylaştıracaktır. Aytakin (2010) Belçika'daki, Karanfil (2010) ise İngiltere'deki TTKD öğretmenlerinin dil problemleri olduğunu ve yeterince dil bilmedikleri için gittikleri ülkelerdeki toplumla başarılı bir iletişim kuramadıklarını ifade etmişlerdir. Yurt Dışında Yaşayan Vatandaşlarımıza Yönelik Sosyal Politikalar Çalıştayı'nda da öğretmenlerin sadece Türkçe bildikleri ve görev yaptıkları ülkenin dilini, kültürünü iyi bilmemelerinden dolayı öğrencilere yeterince yardımcı olamadığı için öğretmenlerin görevlendirilecekleri ülkenin dilini bilmeleri gerektiği belirtilmiştir (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, 2013). Nitekim nasıl bir içerikle hazırlanacağı henüz bilinmese de MEB'in 2023 vizyonunda bu konu ile ilgili "Yurtdışında yaşayan vatandaşlarımızın çocuklarına eğitim hizmeti götürecek öğretmenlerimiz için mesleki gelişim programları oluşturulacaktır." maddesi yer almaktadır (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2018, s. 43).

İngilizce dil yeterliliğine göre seçilen ancak Fransız bölgesinde ders veren TTKD öğretmenlerinin dil sorunu yaşadıkları anlaşılmaktadır. Bazı öğretmenler bu sorunu aşmak için Fransızca kursuna gitmektedirler. Çiçek (2010), öğretmenlerin özellikle yabancı dilde konuşma becerilerinin yeterli düzeyde olmaması nedeniyle yurt dışında sorunlar yaşadıklarını belirtmiştir. Bazı öğretmenler görev sürelerinin kendileri de istiyorsa

uzatılmasını istemektedirler. Öğretmenlerin Belçika'ya ilk geldiklerinde yeni bir ülkeye uyum sağlayacak kadar bir oryantasyon süresine sahip olmadıkları için halledemedikleri kişisel ve ailevi sorunlarından ötürü sıkıntı yaşamaktadırlar. TBMM (2009) Belçika Raporu'nda da öğretmenlerin uyum sorununa dikkat çekilmekte ve öğretmenlerin oryantasyon sürelerinin uzatılması gerektiği önerilmektedir. Almanya'da göreve başlayan TTKD öğretmenlerinin bazıları ilk iki yıl içinde uyum sağlayamamaları nedeniyle Türkiye'ye geri dönmüş, göreve devam edenlerin ise tam anlamıyla üçüncü yıllarında verimli bir şekilde çalıştığı ancak dördüncü yıllarında sonra görevlerinin bitmesine az kaldığı için verimlerinin düştüğü belirtilmiştir (BUND-BIK Raporu, 2010 akt. Demirbaş, 2014). Belçika'ya tam alışan ve Fransızca konuşmaya başlayan öğretmenlerin görev süresinin sona ermesinden dolayı Türkiye'ye gönderilmesi öğretmenler tarafından eğitsel bir kayıp olarak görülmektedir.

Birleştirilmiş sınıflarda hemen her sınıf düzeyinden öğrenciye sahip olan TTKD öğretmenleri bu sınıflarda TTKD'yi verimli işleyemediklerini ve öğrencilerin dersten sıkıldıklarını belirtmişlerdir. Bu sınıflar oluşturulurken en azından öğrencilerin okuma yazmayı iyi bilenlerle iyi bilmeyenler şeklinde ayrılması gerektiğini belirtmişlerdir. Öğretmenler, hem öğrenci sayısının sınıf düzeylerine göre azlığı hem de öğretmen yetersizliğinden dolayı hemen her sınıf düzeyinden öğrencilerin toplandığı birleştirilmiş sınıflarda öğretim yapmanın güç olduğunu belirtmişlerdir. Bazı öğretmenler küçük ve büyük öğrencilerin tamamının tek sınıfta toplanması yerine ayrı günlerde iki farklı öğrenci grubuna göre ders verilmesinin daha etkili olduğunu düşünmektedirler.

Öğretmenler tüm okullarda olmasa da zaman zaman bazı okullarda sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Bazı okullar öğretmenlere TTKD için düzgün bir sınıf vermemekte, fotokopi çektirmemekte, TTKD ile ilgili taleplerine kulak tıkamaktadırlar. Yine okuldaki bazı yabancı öğretmenlerin tutum ve davranışları öğretmenlere okulda istenmediklerini sezdirmektedir.

Öğretmenler hem okullarda hem de derneklerde ders verdikleri için haftanın yedi günü çalışmaktadır. Kendilerine vakit ayıramayan ve yeterince dinlenemeyen öğretmenlerin derste performansları düşmekte ve TTKD öğrenciler tarafından sıkıcı bir ders olarak anılmaktadır.

Öğrencilerin zaten camilerde gerekli dinî bilgileri aldıklarını düşünen bazı öğretmenler TTKD'nin kültür kısmında dinî konuların ayrıntılı bir şekilde yer almasını doğru bulmamaktadırlar.

KAYNAKLAR

- Arıcı, B. ve Kırkılıç, H. A. (2017). Yurt dışında görev yapan Türkçe ve Türk kültürü öğretmenlerinin Türkçe ve Türk kültürü derslerine ilişkin görüşleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(41), 480-500.
- Aytekin, H. (2010). Belçika'da Türkçe'nin öğretimi, mevcut uygulamalar, sorunlar ve çözüm önerileri. *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi ve Öğretmenliği Çalıştayı Kitabı*. Marmaris, Türkiye.
- Cemiloğlu, İ. ve Şen, Ü. (2012). Belçika'da yaşayan Türk çocuklarının demografik özelliklerine göre Türkçeye yönelik tutumları. *Journal of World of Turks*, 4(2), 7-26.
- Çelik, N. (2018). *Türk kökenli öğrencilere yönelik İsveç'te verilen ana dili eğitimine dair öğrenci, öğretmen ve veli görüşleri* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çiçek, M. (2010). Türkçenin yabancılara öğretiminde karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri: Fransa örneği. *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi ve Öğretmenliği Çalıştayı Kitabı* (44-48). Marmaris, Türkiye.
- Çitak, Z. (2010). Religion, ethnicity and transnationalism: Turkish Islam in Belgium. *Journal of Church and State*, 53(2), 222-242.
- Demirbaş, H. (2014). *Eğitim-kültür açısından Avrupa'daki Türk çocukları sorunlar ve çözümler (1. Baskı)*. Ankara: Nobel Akademi.
- Dillere ve Kültürlere Açılım Programı Belçika Fransız Topluluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı Arasında Ortaklık Şartı 2012-2017. (2012).
- Ekmekçi, V. (2012). *Belçika'da Türkçe öğretimi ve karşılaşılan temel sorunlar* (Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Güzel, A. (2010). *İki dillilere Türkçe öğretimi (Almanya örneği)*. Ankara: Vizyon Yayınevi.
- Irmak, Y. (2016). Belçika'da Türkçe öğretiminin sorunları ve Türkçe ve Türk kültürü ders kitaplarına eleştirel bir yaklaşım. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(12), 301-312.
- Karababa, Z. C. ve Karagül S. (2014) Yurt dışındaki Türklere Türkçe öğrenenlerin sınıf içi uygulamalara yönelik görüşleri. *Millî Eğitim Dergisi*, 44(204), 155-166.
- Karanfil, H. İ. (2010). İngiltere'de Türkçe eğitim ve öğretimi. *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi ve Öğretmenliği Çalıştayı Kitabı*. Marmaris, Türkiye.
- Mandin, J. (2014). *An overview of integration policies in Belgium*, INTERACT RR 2014/20, Robert Schuman Centre for Advanced Studies. San Domenico di Fiesole (FI): European University Institute. <http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/33133/INTERACT-RR-2014%20-%2020.pdf?sequence=1>
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2010). *Türkçe ve Türk kültürü öğretmen kılavuz kitabı*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basım Evi.
- Öztürk, H. (2001). *Belçika'da ve Türkiye'de zorunlu eğitim*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Paul, R. ve Norbury, C. F. (2012). *Language disorders from infancy through adolescence: Listening, speaking, reading, writing, and communicating* (4th Edt.). Elsevier.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2009). Belçika raporu. Ankara. https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/Belcika_Raporu.pdf ,
- Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). Güçlü yarınlar için 2023 eğitim vizyonu. <http://2023vizyonu.meb.gov.tr/>
- Uluçam-Wegmann, A. I. (2008). Avrupa'da yaşayan Türkiye kökenli, iki dilli çocuk ve gençlerle yapılacak Türkçe anadili derslerine yönelik birtakım öneriler. *Erciyes Üniversitesi I. Uluslararası Avrupalı Türkler Kongresi "Eğitim ve Kültür" Bildiriler Kitabı Cilt I* (331-343). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.

- Wets, J. (2006). The Turkish community in Austria and Belgium: the challenge of integration. *Turkish Studies*. 7(1), 85 -100.
- Yanaşmayan, Z. (2010). Role of Turkish Islamic organizations in Belgium: The strategies of Diyanet and Milli Görüş. *Insight Turkey*, 12(1), 139, 139-161.
- Yaylacı, F. (2008). Belçikalı ve Türk eğitimcilerle velilerin Türkçe ve Türk kültürü derslerine ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *1.Uluslararası Avrupalı Türkler Kongresi "Eğitim ve Kültür" Kitabı. Cilt: 1* (236-252). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, C. (2012). *Yurt dışında yaşayan Türk çocuklarına Türkçe öğretimi (Almanya örneği)*. Ankara: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı.
- Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2013). Yurtdışında yaşayan vatandaşlarımıza yönelik sosyal politikalar çalıştayı sonuç raporu (Almanya, Hollanda, Fransa, Belçika, Türkiye). <http://abdisdb.aile.gov.tr/data/541fe3d5369dc321142d73c3/RAPOR.pdf>